

4. Толстой Л.Н. Крейцера соната. Повесть / Л.Н. Толстой // Собр. соч. : в XII т. – М. : Правда, 1984. – Т. XI. – С. 97–173.
5. Толстой Л.Н. Смерть Ивана Ильича. Рассказ / Л.Н. Толстой // Собр. соч. в XII т. – М. : Правда, 1984. – Т. XI. – С. 35–96.

REFERENCES

1. Bazen, Erve (1978) Family Rezo. Family life, Semia Rezo. Supruzheskaia zhizn, Kartia Moldoveniaske, Kishinev.
2. Gusev, N.N. (1957) Lev Nikolaevich Tolstoi. Materials to biography, Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1855 po 1879, AS of USSR.
3. Yevnina, Ye. (1978) Herve Bazen, his evolution, his family novel, Erve Bazen, yego evoliutsiia, ego semeinyi roman, Semia Rezo. Supruzheskaia zhizn, Kartia Moldoveniaske, Kishinev, pp. 3–18.
4. Tolstoi, L.N. (1984) Kreutzer sonata, novel, Kreitserova sonata, povest, Collected works in XII vol., Pravda, Moscow, Vol. XI, pp. 97–173.
5. Tolstoi, L.N. (1984) Death of Ivan Illich, Smert Ivana Illicha, Collected works in XII vol., Pravda, Moscow, Vol. XI, pp. 35–96.

УДК 82–311.6:316.75

ІСТОРИЧНА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА: УМОВИ ТА СТРАТЕГІЯ

Іванченко Р.П., к. іст. н., професор

Київський міжнародний університет, вул. Львівська, 49, м. Київ, Україна

info@kymu.edu.ua

У статті стверджується необхідність існування в історико-літературному творі стратегічного замислу, оскільки історико-художні творіння найбільш активно впливають на формування сучасного світогляду, бо роз'яснюють доступними методами через художні образи причини певних подій та їхні наслідки в історії.

Ключові слова: історія, література, ідеологія.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА: УСЛОВИЯ И СТРАТЕГИЯ

Иванченко Р.П.

Киевский международный университет, ул. Львовская, 49, г. Киев, Украина

В статье утверждается необходимость существования в историко-литературном произведении стратегического замысла, поскольку историко-художественные произведения наиболее активно влияют на формирование современного мировоззрения, ибо объясняют доступными методами через художественные образы причины определенных событий и их последствия в истории.

Ключевые слова: история, литература, идеология.

HISTORICAL FICTION: CONDITIONS AND STRATEGY

Ivanchenko R.P.

Kyiv International University, Lvivska str., 49, Kyiv, Ukraine

The paper views the necessity of strategic concept in historical and literary work as historical and artistic creations influence actively on the formation of the modern world, explaining the reasons for certain events and their consequences in the history by the available methods through artistic images.

The basis of the strategic direction of historical fiction should be real and true story – the real historical events and developments, real historical figures and their role in the history of society. The analysis of their activities and real events through artistic means helps readers to identify and understand the psychology of social phenomena and civilization progress, to compare to similar phenomena of our time and draw the moral for improving modern life. The experience of history – historical memory – that is most available in the historical

literature, should touch modern people to heart and thought, fill them with language, aspirations, and will of our ancestors and thereby determine the direction of modern life of our society.

Key words: history, literature, ideology.

У літературно-мистецькому середовищі сьогодні утвердилась думка про те, що творчість без стратегії (тобто без запрограмованої суспільної мети) – це і є мистецтво. А от творчість із визначеною наперед важливою метою – це вже є нібито реклама, тобто пізнання, яке необхідне лише для власного споживання. Виходить, що це вже й не мистецтво, а якась політизована конструкція власних уявлень.

Здається, що такий підхід до творчості, зокрема й художньої літератури, – є досить однобічним. Адже мистецтво не є бездумною творчістю. Воно обов'язково базується на якихось ідеалах, високих почуттях, емоціях, уявленнях, що сформувалися в певному етнічному культурному середовищі з національними традиціями. Немає у світі жодного мистецького напрямку, який би не опирався на якусь традицію, який би нічого не утверджував – ні високих ідеалів, ні краси чи величі світу, що робить наше життя прекраснішим, добрішим, духовно багатшим, або який би не кликав людську душу до вищої досконалості.

Зрозуміло, що коли мистецтво не має такої мети, тобто суспільно-політичної стратегії, воно є суспільно примітивним, як оті сучасні бездарні малюнки-графіті – на старих парканах чи напівзруйнованих стінах старих будівель. Це вже не є мистецтвом, а просто забрудненням побуту.

У сучасній літературній творчості таке мистецтво також існує, зокрема й у творенні художньої історичної літератури. Багато його прикладів залишила нам епоха советського тоталітаризму, коли мистецтво художньої прози чи поезії на історичну тему перетворювалось на мистецтво пропаганди так званого советського реалізму з його вихвалянням деспотично-автократичного правління більшовицьких лідерів так званої соціалістичної системи й казкового комуністичного майбутнього народів.

Фактично ця пропаганда перетворювала нашу літературу на своєрідне пропагандистське писання. На ньому й здійснювалась ота стратегія, оте завдання компартійного керівництва: обстоювати й утверджувати у свідомості народів нової советської імперії автократичного всевладдя компартійного керівництва. Звичайно ж, це вимагало й нищення реального демократичного права народу на самобутній цивілізаційний розвиток і національного середовища, як це робилось і в період самодержавно-імперського періоду нашої історії. І це допомогло компартійній системі протриматися більше 80 років.

Але правду наш народ говорить: брехнею світ пройдеш – та назад не повернешся. Заборона усіма можливими й неможливими способами реальних суспільно-демократичних надбань нашого народу, нищення національних традицій та уроків минулого призвело – природним шляхом – до грандіозного духовного й політичного вибуху наприкінці ХХ ст. Адже це століття в цивілізаціях на всіх материках земної планети стало добою звеличення національних традицій у державницькому, політичному й культурному поступі усіх етносів, і ці принципи лягли в основу політичного й культурного поступу народів. Адже без досвіду минулого – будувати майбутнє – неможливо.

Відомо, що ХІХ ст. було часом народження після Великої французької революції кінця ХVІІІ ст. та розпаду імперії Наполеона Бонапарта – народження, творення та утвердження національно-державної ідеї, котра ставала основою творення державно-творчих процесів у народів європейського континенту. Та водночас ХІХ ст. породило й інші суспільні ідеї – соціалістичну й комуністичну, які згодом своєю демагогічною привабливістю захопили найбільшу частину недовченої молоді в європейських країнах і в Російській імперії.

До того ж ці ідеї будувались на централістичних імперських традиціях, які стверджували, що майбутнє соціалістичних держав мало будуватись на засадах злиття малих і недержавних народів – під егідою великих державницьких народів. Такої думки дотримувалися й головні ідеологи цієї концепції – К. Маркс і Ф. Енгельс, особливо після революції 1848 р. у Європі. Зокрема, Ф. Енгельс називав малі народи “етнічним сміттям”, уламками інших народів, головним призначенням якого “є загибель у революційному всеспаленні” [1, с. 52].

К. Маркс та Ф. Енгельс вважали, що менші – “вмираючі” нації, мають бути поглинені більшими націями і в цьому полягала природна і неминуча доля цих “умираючих націй” [2, с. 81].

Тож російські більшовицькі лідери, прийшовши до влади, відразу ж почали творити “єдиний” російський народ та знищувати – у першу чергу – український народ, який проголосив своїми універсалами творення самобутньої Української держави. А це не відповідало інтересам лідерів імперської держави. Тож у секретному протоколі ЦК РКП (б) у 1919 р. заявлялось про необхідність “злиття України з радянською Росією”. Адже Україна мусила залишатись житницею для Росії в галузі продовольства. Найближчий соратник В. Леніна Лейба Бронштейн (Л. Троцький) посилав до України своїх агентів і наказував їм: “...повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може” [3, с. 43–45].

А вождь пролетаріату В. Ленін створює концепцію, що селянство є головним ворогом соціалізму, бо воно чинить опір більшовицькій владі, яка відбирає примусово в нього продовольство. Через те з ним потрібно “проводити нещадну терористину боротьбу і війну”. І дає розпорядження: “Повісити, обов’язково повісити, щоб народ бачив, не менше 100 явних кулаків, багачів, кровопивць...”; “Я пропоную “заручників” не взяти а призначити... повісити призвідників... розстрілювати змовників...” [4, с. 82, 316, 146].

До цих методів нищення хліборобського населення наступний більшовицький лідер Й. Сталін, як говорив відомий російський мислитель М. Бердяєв, додав ще одну політичну шовіністичну концепцію – “збирання руського народу під знаменом комунізму” [5, с. 94–95].

Це гулаги і в’язниці, відбирання в селян землі і створення колгоспів, штучні голодомори, насильницькі переселення українців у північні регіони Росії та до Сибіру. А до України завозили сотні тисяч сімей із Росії – з Тульської, Рязанської, Тамбовської та з інших областей, яких розселяли в спорожнілих українських селах Донеччини, Луганщини, Харківщини та інших областях, щоб, як писала газета “Правда”, зруйнувати основу “націоналізму – індивідуальне сільське господарство” [6, с. 126].

Повстання селян, які протестували проти цієї політики, були жорстоко придушені. На початку 20-х рр. ліквідовано 444 повстанські загони, на початку 30-х рр. придушене велике повстання в кількох районах Дніпропетровщини та в інших областях. До того ж почалось нищення української інтелігенції – носія духовної культури народу. Зокрема, арештовували й кидали до концентраційних таборів і в’язниць письменників, учителів, науковців, священників і навіть комуністів-українців.

Цілеспрямовано була знищена й заборонена історична школа українських дослідників, зокрема М. Грушевського. Адже вивчення правдивої історії українського народу робило цей народ нацією, носієм демократичних суспільно-політичних ідей, що давали йому право, як і історична художня література, котра базувалась на реаліях, – давали право на самобутнє державницьке життя, як це було і в інших європейських народів. Для мільйонів українців це стало найдоступнішим уроком здобутків і поразок, який завойовувався не силою зброї, а силою знання. У такий спосіб історія ставала незручним підґрунтям

і нового світосприйняття, водночас творила нові сили для утвердження українського народу в цивілізаційному просторі світу. А художня історична проза, яка була доступна мільйонам читачів, ставала головним стратегічним методом національно-державницького відродження українства. І ця історична література – на основі рідної історії, подана рідною мовою – кілька десятиліть пробивалась із великими труднощами до читачів, втрачаючи кадри і власних героїв. Адже більшовицька влада своєю політикою намагалась знищити українство як націю.

Штучний голодомор 1932–1933 рр. в Україні перевищив усі відомі світові схожі явища. У ці роки смертність від голодомору перевищила природні втрати в 30 разів [7, с. 180]. Це був час, коли вимирали цілі села, цілі райони, а матері божеволіли і вбивали менших дітей, аби прогодувати старших [8, с. 38]. У часи голодомору-геноциду загинуло – за визнанням самого Й. Сталіна – 10 млн. українських селян [9, с. 285]. Хоча за іншими джерелами, зокрема, за повідомленнями з Харкова італійського консула своєму урядові С. Граденіго йдеться про знищення 15–16 млн. осіб від голоду, і це, зазначає він, ще не межа [10, с. 174].

Знелюднені міста й села активно заселялись переселенцями з Росії. На місцях скрізь влада переходила до рук російських чиновників. В Україні розпочалися процеси зросійщення освіти, преси, книгодрукування й усього культурного життя. У деяких регіонах, зокрема на Донеччині, українське населення особливо активно русифіковувалося.

Тож за таких обставин поява української літератури, зокрема української історичної прози, для більшовицьких лідерів стала великою небезпекою – адже вона повертала пам'ять суспільства до минулих часів існування української державності – і в епоху Київської Русі, і в часи існування козацько-гетьманської державності, і в недавні часи існування Української Народної Республіки, а потім – Гетьманської держави та Директорії. Через те розвиток історичної прози міг відбуватися лише в одному напрямку – у розважально-історичному плані, або у формі оспівування героїв – лідерів більшовицького клану чи дружби народів, де панує російський “старший брат”.

Разом із тим, знишувались усі духовні набутки українського народу – мова, традиції, героїчні сторінки минушини, досвід державницького будівництва – власне, усі досягнення й уроки минулого. Перемагав і в нові часи традиційний імперсько-централістичний аспект ординсько-загарбницької державності та її героїв.

Цю традицію продовжувала й російська демократична письменницька еліта ще з XIX ст. Жодного слова протесту чи підтримки українського письменства з її боку – історія не знає. Зате добре знає відомі слова В. Белінського: “...тепер уже немає малоросійської мови – а є особливе малоросійське наріччя”. А Т. Шевченка цей демократ характеризував так: “Здоровий глузд у Шевченкові має бачити осла, дурня і паскудника”. Він називав його іще “хохлацьким радикалом”. І разом із П. Кулішем (“*отакє свинське прізвище*” – *говорить він про цього видатного українця – Р.І.*) називає “хохлацькими патріотами” та “безмозкими лібералишками.”

Російсько-імперська демократична думка загалом не протестувала й проти офіційних заборон (*єдиний випадок у світовій історії!* – *Р.І.*) – української мови Валуєвським циркуляром (1863) та Емським указом (1876), яка, на думку правлячих кіл колишньої самодержавної Московської імперії, розхитувала єдність суспільства. Бо вважалось, що українська мова, українська книжка були актом політичним, адже вони утверджували український етнос на рівні інших національностей, що мали свою власну національну державу, історію, культуру.

Тож і в радянські (тобто – советськіє) часи ці традиції жили і діяли щодо української книги, української історії та історичної прози, яка фактично знецінювалась і вироджувалась.

Лише від 60-х рр. ХХ ст. ми бачимо її часткове відродження. Та переважно вона все ж залишалась передусім художньо-етнографічною, аніж історичною, або в ній проводились оцінки історичних подій відповідно до компартійно-урядових офіційних. Це можна простежити за творами про козацтво, про деяких відомих історичних осіб, де мало що показано з їхньої правдивої діяльності, або звеличувались їхні зрадницькі діяння, відповідно до вказівок офіційної більшовицької ідеології.

Історичний же роман чи будь-якої форми художньо-історичний жанр – це твір суспільного значення, твір політичний. Тож історичні події, на які він спирається, потрібно аналізувати за допомогою реальних історичних явищ, через правдиві історичні постаті та їхні вчинки, і також через творчо витворені образи дійових осіб, котрі допомагають розкриттю і психології, і логіки дій тих людей у певних історичних обставинах. І тоді читачеві легше збагнути перебіг реальних подій і явищ минувшини й дати їм власну оцінку. А це – відкриває йому історичну правду, відкриває перспективу самостійного мислення, яке приведе читача до правдивих оцінок і висновків.

Зрештою, і справжня художня література, яка базується на ґрунті реальної правдивості, також допомагає читачеві глибше пізнати суть людської особистості й життя в усіх його вимірах. Коли ж такої правди немає – немає і справжньої літератури. Історичний же художній твір глибше зорює ниву людського мислення, ширше розвиває інтелект людини, котра пізнає істину життя, і тим самим розширює свій погляд і на світ, і на сучасність.

Тому праця історичного письменника вимагає не тільки глибоких знань реальної історії, а й громадянської відповідальності.

В одному моєму діалозі з М. Ільницьким він навів слова зі статті Л. Гумільова, що була надрукована в журналі “Дружба народів” (1977, № 2). У тій статті зіставляються дві відомі популярні постаті нашої історії – князя Галицько-Волинської держави Данила Романовича і князя Олександра Ярославовича, якого згодом історики назвали Олександром Невським, сина володаря Володимиро-Суздальських земель Ярослава Всеволодовича.

Останнього Л. Гумільов показує як успішного державця, бо він спирався на монгольську державу “Золоту Орду” – на відміну від князя Данила Галицького, котрий, на його думку, “Ватиканом жадає силу свою зміцнити”.

Як справедливо відзначив М. Ільницький, Л. Гумільов як, до речі, і всі московсько-російські критики й до цього часу, вважав, що орієнтація українського галицького володаря – Данила Романовича – на Захід і на Ватикан була згубною. А орієнтація Олександра Невського на монгольську ординсько-грабіжницьку державу – була правильною, далекоглядною і врятувала від розорень “Руську землю” (Л. Гумільов так називає мешчерський край, де не жили ні руси, ні слов’яни).

Тепер остаточно доведено на основі церковних архівів, що в цьому регіоні, де згодом було утворено Московський улус (тобто – володіння), вперше забудова на місці пізнішого Кремля, коли місцевість вся була вкрита “густим лісом”, з’явилася в 1272 р. – це був “Спас на Бору – Спасько-Преображенська церква” [12, с.232–233]. Назви “Русь” чи “Руська земля” в цьому регіоні і близько ще не було. Вона з’явилась тут через чотири з половиною століття, коли Петро I видав наказ називати його Московське царство Руссю, Росією [13, с. 638].

Володіли “московським християнством, яке сюди принесли ще в епоху завоювань цих земель киево-руськими князями” у часи монголо-татарського панування ординські хани. Це право надав ординцям Константинопольський патріарх. А Візантія за це дістала від ханів гарантію свого існування. Тож кожен митрополит і єпископ у володіннях ординців призначався великим ханом [41, с. 222–223].

Тому, вочевидь, Олександр Невський згодом без заперечень був проголошений “Святим”. Але за які ж заслуги? Російські історики наважилися тільки вже в наші часи позбутися деяких імперських міфів, якими кілька століть годували лідери їхньої держави і свій народ.

З’ясовується, що батько Олександра – князь Ярослав – підкорився монгольським завойовникам і, діставши право на володіння своїм князівством, був змушений віддати свого сина Олександра в заручники монгольському хану Батию. У ті часи ці завойовники завжди брали в заручники дітей багатьох володарів підкорених народів, які визнавали над собою ординську зверхність і платили ханам великі податки.

Живучи в ставці хана Батия (*а він тут прожив 14 років – Р.І.*), Олександр Ярославович дав клятву “на крові” старшому синові хана Батия – Сартаку і став його братом “по крові”. Більше того, він одружився з монголкою, родичкою хана, і дістав нове ім’я – Хура-ага. Отже, він став прийомним сином хана Батия і його довіреною особою. Бо тільки йому було доручено керувати переписом населення, які проводили хани в завойованих землях, утверджуючи ординсько-деспотичний спосіб управління в усіх галузях життя. Князь Олександр – Хура-ага – мав доручення провести перепис населення в Новгороді, що на р. Волхові, та на Псковщині – у супроводі ординських військ. Адже ця територія не платила ханові податків, бо ординці її не завоювали. Новгородський літопис розповідає, з якою жорстокістю князь Олександр розправився з волелюбними новгородцями, котрі не хотіли платити податки ханам, як ординські воїни катували і нищили жителів Новгорода: “...оному носа урізаша, а іншому очі виімаша” [14, с. 227]. І в такий спосіб він привів цю територію під владарювання Золотої Орди. І тому не дивно, що московська православна церква, підпорядкована ординським правителям, зробила з цієї постаті “святого”, виконуючи, певно, наказ великого хана. Але дивно, що й літератори пішли цим же шляхом – не вивчали історичного матеріалу, а писали з уяви, яку нав’язала їм імперська міфологія, котра з усіх сил намагалась створити величний образ своєї держави, творили міфи про героїв, яких насправді не було.

Лише останнім часом російські науковці відтворили реальну біографію Олександра Ярославича. І показали, за які подвиги він став “святим”, захищаючи інтереси Золотої Орди і Московії, а – не “Руської землі”, залишаючи її під владою ординців.

Землі ж Русі-України раніше звільнилися від ординського владарювання. Разом із полками Литовського князівства вони розгромили монгольську орду ще 1320 р. на р. Ірпінь, а 1363 р. – на р. Синя Вода (притока р. Буг). Отже, усе Подніпров’я було визволене від ординців. Землі ж Галицько-Волинського князівства не були підкорені ні ординцями, ні хрестоносцями, яких 1238 р. під Дорогочином розбив князь Данило Галицький. Проте європейські країни, зокрема Угорське королівство і Польські князівства, відмовились допомагати Данилові боротися з ординцями. Не завершилась успіхом і спроба князя Галицького через Ватикан підняти європейські країни на боротьбу з Ордою, через що він 1248 р. відмовився від королівської корони, яку Папа римський прислав для нього. 1253 р. він усе ж коронувався, сподіваючись стати рівноправним з європейськими правителями володарем і разом з ними стати проти Орди. Але і це не підняло європейських володарів проти величезної монгольської держави – Золотої Орди, яка утвердилась у Східній Європі, підкоривши численні угро-фінські племена і слов’янсько-прибалтійське населення Новгорода на Волхові і Пскова.

Та все ж ординські завойовники дістали і їх. Вони були нищівно розгромлені ординцями. І Данило був змушений налагоджувати стосунки із Золотою Ордою, які тривали досить недовго. Галицько-Волинські землі стали потерпати від ординських нападів. І все ж, як самобутня державність українського народу, вони вистояли до кінця XIV ст.

Здається, що ця минувшина може бути певною мірою зіставлена з сучасними подіями в Криму і в Південно-Східній Україні, де за підтримки колишнього московського царства, яке тепер називається Росією, відбуваються війни й анексії, що за своєю жорстокістю не поступаються ординським. Кого ж тепер буде висвячувати у “святі” московська православна церква?

Та нині часто спадає на думку усвідомлене: “А чому це відбувається знову? Невже уроки історії не спрацювали? І чия це вина, що ті минулі уроки замовчані й не пояснені людям раніше?”.

Тож, певно, тут є провина і нашої історичної літератури, котра не змогла привернути увагу вчасно до тих уроків історії і до тих фальсифікацій, що супроводжували суспільно-політичне життя нашого народу, і не розвінчувались своєчасно ідеологічні міфи щодо “старшого брата” і його права гнітити “брата меншого”. А крім того, не зверталась увага й на подальшу фальсифікацію у вивченні історії – і в школах, і у вищих навчальних закладах, а також, звичайно, і в історичній прозі.

Сподіваємось, що віднині ситуація може змінитись на краще. Загальнонаціональне піднесення патріотизму в Україні в нинішню майданівську епоху, поширення реальних історичних знань, яке розпочали і видатні сучасні російські дослідники, і українські науковці, – відіб’ється і на стратегії розвитку української історичної літератури. Не забуваймо, що наша цивілізація живе у вік бурхливих інформаційних війн, у яких ведеться боротьба за право кожного народу жити і творити власну культуру й державу.

А отже, іде боротьба за розум, світогляд, душі мільйонів людей із використанням наймодерніших інформаційних технологій. Останні події на Південному Сході України підтверджують це. Отже, те, що відбувається нині, наприклад, на Донбасі, готувалось і нашими літераторами.

Прочитайте, наприклад, баладу сучасного донецького поета Б. Белаша про гетьмана Івана Мазепу – “Цена предательства”, котра вийшла окремою брошурою 2009 р. у Донецьку, але під “прапором” “Національної Спілки письменників України”.

У цьому творінні автор показує і жорстко засуджує “зрадництво” гетьманом московського царя Петра I (*тоді ще Московія не була перейменована в “Росію” – Р.І.*). Саме цей московський повелитель нібито ошедрював Івана Мазепу багатствами –

С орлиной широтой крыл
Не только лаской одарил,
Но и землей...
Землей былинной...
Поместьями
И ко всему
С желанной булавой ему
Отдал и власть над Украиной...” (с. 8).

Хоча історії не відомо, які “маєтки” цар віддавав гетьману і за що. Історикам відомо, проте, який вплив на молодого царя московського мав освічений гетьман, котрий змусив юного Петра, як тільки він сів на трон, поїхати за кордон і багато чого навчитися. Більше того, автор стверджує, що цар нібито віддав гетьману Мазепі “владу над Україною”, хоча цього зробити московський цар не міг, бо гетьмана обрала багатотисячна козацька рада ще 1687 р., і цю “владу” він дістав ще до управління Петра Олексійовича, який сів на престол 1696 р. У творі цього автора не цар московський Петро I забрав козаків на будівництво нової столиці своєї держави, а, виявляється, Мазепа туди “гнал сородичей плетьми” – “мостить козацькими костями подножье северной Пальмиры” і т. п. Хоча саме українські козацькі полки будували також і Біломорсько-Балтійський канал, і укріплену

лінію фортець на кордонах Московії і Туреччини. Тож коли Мазепа попросив у царя повернути йому козацькі полки, бо на західних кордонах України вже з'явилися війська шведського короля Карла XII, який завоював ряд країн Європи, то цар Петро I відповів, що не віддасть йому “жодної людини”. І ось автор балади про це не пише. Називає Мазепу зрадником навіть за те, що він запропонував цареві виступити разом (! – *P.I.*) проти Карла XII. Тоді, пише цей автор, Петро I “с ругательством” відхилив це “очередное предательство” (?! – *P.I.*). Проте нічого не говориться, що Петро I послав до України військо у жовтні 1708 р. на чолі з Меншиковим, котре вщент спалило й знищило місто Батурин – гетьманську столицю, де й донині археологи викопують кістки загиблих жителів – у тому числі жінок і дітей. А слухняна царям московським православна церква – на вимогу московського царя – тоді ж “освятила” гетьмана Мазепу “зрадником”, виголосила йому анафему – прокляття, яке й донині в певні дні звучить у церквах московського патріархату. А насправді ця анафема була знята ще 1918 р. за рішенням гетьманського уряду Павла Скоропадського та Української Автокефальної православної церкви [16, с. 53]. І прикметно, що таку брехню пише сучасний український автор. Хоча майже 200 років тому видатний О. Пушкін у поемі “Полтава” досить енергійно зобразив позитивний політичний портрет українського козацького гетьмана Івана Мазепи:

Склоняли долго мы главы
Под покровительством Варшавы,
Под самовластием Москвы.
Но независимой державой
Украине быть уже пора.
И знамя вольности кровавой
Я поднимаю на Петра (с. 10).

Тобто гетьман Мазепа підняв гасло боротьби проти “самовластя Москви” за волю України. І це відповідає реальній історичній дійсності.

Політику ж московського царя Петра I щодо України продовжували всі наступні самодержці Російської імперії з більшою чи меншою жорстокістю і фанатичною впертістю, доки не знищили її гетьманського правління (1764) і не зруйнували її військовий оплот – Запорозьку Січ (1775).

Чому з'являються схожі недолугі історико-літературні твори в сучасній Українській державі, зрозуміти можна, як і те, чому раптом оголошується Донецька, а також і Луганська народні республіки на українській землі, і, зрештою, чому деякі сусідні держави, нібито на їхнє прохання, розпочинають військові дії проти України і вбили та покалічили вже тисячі наших людей. Бо як ніколи раніше в інформаційних – фактично в ідеологічних війнах – наші сусіди використовують старі і творять нові міфи своєї історії, які будують власну величну минувшину, котрої насправді не було, щоб довести своє право – право “старшого брата” – диктувати й нищити “меншого брата”, щоб забрати його землі, його історію, культуру, його силу для власного звеличення й ординсько-імперського панування над світом. А ось такі письменники допомагають їм у цьому, за що одержують навіть унікально високі звання – Героїв України – як це трапилось із нашим автором, якого нагородили цим званням 2011 р.

Тож у цих війнах історичній нашій літературі потрібно зробити новий переворот. Вона мусить, як ніколи, активно підняти своє найбільше знамено – історичну правду, багатобарвність культурних мотивів, соціальних і демократичних здобутків – і відтворювати минувшину і той історичний державницький поступ нашого народу, який зробили наші пращури в минулі епохи. Тоді мільйонам читачів легше буде збагнути сутність давніх епох і їхніх проблем. А отже, – віднайти причини і сучасних суспільних, і міждержавних проблем та способи їх вирішення. Адже “історія – великий учитель”, як

сказав М. Драгоманов, – “але вона нікого не вчить, бо надто пізно її подають людям”. Характерною рисою цієї творчості є те, що літератор мусить триматися на ґрунті реальності і не вдаватися до фальсифікацій справжніх історичних явищ і фактів. Тобто в ньому мусить ожити історик-фахівець.

Крім того, інтуїція літератора допомагає йому та його читачам збагнути дух епохи, порухи людської душі й відтворити живі образи героїв, які здатні переконати читача в правдивості чи необхідності саме таких своїх вчинків і дій.

Ще однією важливою особливістю творчої діяльності творця історичної прози є, на моє переконання, зіставлення подій, фактів, постатей зі схожими процесами, що відбуваються в сусідніх народів. Це допомагає показати, що суспільно-політичні чи культурно-історичні, або ідеологічні події одного народу розвиваються в тісному зв'язку зі схожими процесами в інших народів, що вони мають, власне, спільні закономірності, за якими й розвивається суспільство усіх цивілізованих народів.

Роль письменника-творця полягає далі в тому, щоб відібрати визначальні події, явища, факти, або створити художні події і образи та явища, які допомагають розкрити і морально-психологічну сутність реальних історичних подій, і напрямок їхнього розвитку, вчинків людей, їхнього мислення, їхньої дії. Фактично, письменник сам потрапляє в казан історичних подій, що кипить, і починає сам працювати, сперечатись, доводити свою думку, свої дії – якщо не через реальних історичних осіб, то вже через створені образи героїв свого твору. Адже він мусить – і це його головне завдання – відтворити реальну історичну правду, перекинути з минулого мости в сучасність і змусити свого читача глибше заглянути у власну душу і в сутність сучасних подій, оцінок, водночас і визначити, що зберегти із надбань минулого, як навчитися відстоювати себе, свою землю, традиції, культуру, своє Слово.

Звичайно ж, сучасний творець історичної прози мусить зважати, що його читачами будуть дуже різні за віком люди – і молодь, що більше прагне до розваг, і старші люди, що дотримуються усталених поглядів у своїй родині, і досвідчені люди, і всюдисущі скептики, які все знають і все беруть на глузи, і “обережники” – посадовці усіх рангів, і люди, що напролом шукають шлях до кар’єри, топчучи все і всіх на своєму шляху.

Тож автору історичної прози не варто мучити себе думкою про це – він має прокладати свій шлях, він має тільки обставити його об’єктивними реаліями і нікому не догоджати. Бо в наш час глобальної дезінформації, яка базується на високотехнічній базі, у час безперешкодного кочування мод, ідеологічних принципів і прямого обріхування цілих народів – свідомість людини постійно перебуває під ударами ілюзорних, часто антигуманних і завуальованих шкідливих цінностей.

Часто вони довірливих людей відривають від власних коренів і женуть по світу, як перекотиполе по безмежному степу. І не відомо, де спиниться воно, хто підімне його під свої подошви. А що таке людина без власних коренів? Без свого імені, без знання свого роду і народу? Потенційний перевертень, якого може використати у своїх інтересах будь-хто.

Науково-технічний прогрес у нашому суспільстві разом із великими здобутками завдав, як відомо, значних збитків не лише в екології, а й у психології суспільства. Зокрема, він прискорив темпи стандартизації і нівеляції людської свідомості й особистості, приніс загрозу духовним здобуткам цілих народів – великих і малих. Через те нині йде шалена боротьба за людський розум і людську душу – чим їх наповнити. Від цього залежить доля прийдешніх поколінь.

Отож, історична пам'ять, яка найбільше доступна широким масам населення в історичній літературі, має заповнювати душу і думку людей, наповнити їх мовою і прагненнями пращурів, їхніми справами й заповітами та визначити сенс життя особистого і народного.

Тобто стратегія творення історичної літератури має бути цілеспрямованою, обґрунтованою у своїй сюжетній лінії, має допомагати народові шукати уроки історії для нових шляхів власного поступу.

Тим часом досвід нашої попередньої історичної епохи засвідчив, що історична романтика часто використовувалась літераторами для розваг, демонстрації тільки фольклорно-етнографічних надбань, або для пропаганди якихось третьорядних проблем минулого й сучасного суспільства.

Пригадую, як один сучасний письменник якось сказав, що коли він завершив писати роман, раптом подумав: а про що він? Тож легко писати такі твори для власної забави і не знати, що хочеш ними сказати.

І це стосується, власне, будь-якого літературного твору, але найбільшою мірою – твору історичного жанру.

Сучасна історична художня література, яка ґрунтується на досвіді реальної історії, набуває величезної актуальності. Адже це найдоступніший історичний урок для мільйонів людей. І цим треба незмінно користуватись, доносити до мас наших людей. Адже – історія – це кров і мозок політики, основа державницької свідомості народу, на якій виростає й тримається держава. Тож наша сучасна культура має сіяти правду в народних душах, і тоді вона озветься величчю в діяннях і в майбутній долі нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Engels F. Hungary und panslavism / F. Engels // The Russian Menace to Europe (ed. P. Bleckstoch and B. Holitz). – Glancoe : Free Press. 1952. – P. 52.
2. Маркс К. Твори: у 30 т. – Т. 8. / К. Маркс, Ф. Енгельс. – К. : Держ. вид-во політичної літератури УРСР, 1960. – 678 с.
3. Троцький Л. Інструкція агітаторам-комуністам в Україні / Лев Троцький // Київ. – 1990, – № 2. – С. 113-115.
4. Ленинский сборник / ред. В.В. Адоратский и др. – М. : Соцэґиз, 1931. – Т. XVIII. – 477 с.
5. Бердяев Н.А. История и смысл русского коммунизма / Н.А. Бердяев. –М. : Наука, 1990. – 224 с.
6. Реабілітовані історією : у 27 т. – Кн. 1. : Київська область. – К. : ДП «Редакція журналу «Охорона праці»», 2004. – 797 с.
7. Кульчицкий С. Почему он нас уничтожил / С. Кульчицкий. – К. : Украинская Пресс-группа, 2007. – 207 с.
8. Голод-33. Народна книга-меморіал / упоряд. Л.Б. Коваленко, В.А. Маняк. – К. : Радянський письменник, 1991. – 584 с.
9. Волкогонов Д. Триумф і трагедія: політичний портрет Й.В. Сталіна: у 2 кн. – Кн. 2. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1989. – 597 с.
10. Листи з Харкова. Голод в Україні та на Північному Кавказі в повідомленнях італійських дипломатів. 1932–1933 роки / упоряд. Андреа Граціозі; Італійський інститут культури в Україні. – Х. : Фоліо, 2007. – 255 с.
11. Белинский В. Г. Собр. соч. : в 30 т. – Т. 5. / В.Г. Белинский. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 678 с.

12. Білінський В. Москва ординська : в 2 кн. – Кн. 2. / Володимир Білінський. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2011. – 304 с.
13. Соловьев С. М. История России с древнейших времен : в 20 т.– Т. XVIII – СПб. : 1816. – 800 с.
14. Рудюк Д. Історичні записки з приводу анафеми на українського гетьмана Івана Мазепи / Дмитрій Рудюк. – К. : Архангельський глас, 2009. – 365 с.

REFERENCES

1. Fridrich Engels. Hungary und panslavism // The Russian Menace to Evrope (ed. P. Bleckstoch and B. Holitz). – Glancoe : Free Press, 1952, - p. 52.
2. Marks, K. & Engeis, F. (1960). Tvory [Works]. (Vols 1–8). Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo politychnoi litertury [in Ukrainian].
3. Trotskyi, N. (1990). Instruktisiia agitatoram-komunistam v Ukrainu [Directions to agitators-communists to Ukraine]. Kyiv – Kyiv, 2, 113-115 [in Ukrainian].
4. Leninskiy sbornik [Lenin Collection of Works]. Moscow : Sotsekgiz (Vol XVIII) [in Russian].
5. Berdiaev N. Istoriya i smysl russkogo kommunizma [History and Essence of Communism]. Moscow : Nauka [in Russian].
6. Reabilitovni istoriieu [Rehabilitated by History]. (Vols 1–27) Kyiv : DP “Redtsiia zhurnalu “Okhorona pratsi” [in Ukrainian].
7. Kulchitsyi, S. (2007). Pochemu on nas unichtozhal [Why was he extinguishing us?]. Kyiv : Ukrainskaia Press-gruppa [in Ukrainian].
8. Holod-33. Narodna knyga-memorial [Folk book-memorial]. Kyiv : Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
9. Volkogonov, D. (1989). Tiumf I tragedia : politychnyi portret Y. V. Stalina [Triumph and Tragedy : Political Portrait of J.V.Stalin]. (Vols 1–2). Kyiv : Vydavnytstvo politytsnoi literatury Вид-во політичної літератури України [in Ukrainian].
10. Lysty z Kharkova. Holod v Ukraini ta na Pivnichnomu Kavkazi v povidomniakh italiiskykh dyplomativ. 1932–1933 roky [The famine in Ukraine and in the North Caucasus in Italian diplomats messages. Years 1932-1933]. Kharkiv : Folio Фоліо[in Ukrainian].
11. Belinskiy, V. G. (1954). Sobranie sochinenii [Collected Works]. (Vols 1–30). Moscow : Izdatelstvo AN SSSR [in Russian].
12. Bilinskii, V. (2011). Moskva ordynska [Horde-era Moscow]. (Vols 1–2). Kyiv : Vydavnytstvo Oleny Teligy [in Ukrainian].
13. Soloviov, S. M. (1816). Istoriia Rossii s drevneishikh vremen [Russian History from Ancient Times]. (Volumes 1–20). Sanktpeterburg [in Russian].
14. Rudiuk, D. (2009). Istorychni zapysky z pryvodu anafemy na ukrainskogo getmana Ivana Mazepu [Historical Notes about Anathematizing of Ukrainian Hetman Ivan Mazepa]. Kyiv : Arhangel'skyi glas Архангельський глас [in Ukrainian].

УДК 82 – 311.1 (73)

ВІЗІОНІСТИЧНІ ОБРІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ У ТВОРЧОСТІ В. КОЖЕЛЯНКА

Костецька Л.О., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

ljubovkostecka@rambler.ru

Стаття присвячена розгляду романів В. Кожелянка “Дефіляда в Москві” та “Конотоп” як прикладів художнього втілення альтернативної історії, спроби погляду на Українську історію в контексті візійоністичного мотиву українського Відродження, що реалізується в альтернативних моделях